

A HELYI PÉNZ TELEPÜLÉSI IDENTITÁST ERŐSÍTŐ, KÖZÖSSÉGFEJLESZTŐ SZEREPE

SZEMERÉDI ESZTER

■ Bevezetés

■ Jelen tanulmány a helyi pénzek közösségfejlesztő és helyi települési identitást erősítő szerepét kívánja vizsgálni. Alapját Bugovics (2004) területi identitás fogalma, valamint Jennings és Krannich (2013) helyi identitás elmélete képezik, melyek rámutatnak arra, hogy a területi identitás erősségét befolyásolják egyrészt a közösségben való részvétel és a bizalom szintje, másrészt az adott tércategóriával való elégedettség, valamint a tércategória fejlettségi szintje. Bugovics (2004) mind ezek mellett a területi identitás fontos elemének tekinti az összetartozást, amelyet az adott helyen élők egymás és a kötődést, amelyet az adott terület iránt éreznek. A területi identitás ezen elemét területi kötődésnek nevezi. A tanulmány a területi identitást települési szinten vizsgálja, a településhez és a helyi közösséghez való kötődést pedig a helyi, települési identitás elemeiként kezeli és a vizsgálódás fő tárgyaként jelöli meg. Abból a feltételezésből indul ki, hogy a települési identitás erősítése egy átfogóbb folyamat a közösségfejlesztéshez képest. A tanulmány a települési identitást Blakely (1991) alapján a helyiek hálózatának sokaságaként értelmezi, a közösségre jellemző emberi viszonyokat és a települési identitás erősségét egymásra ható elemekként kezeli.

„Minden ember kapcsolódik a lakóhelyéhez, legalább annyiban, hogy érdekei egy része lakóhelyéhez kötődik.” (Gyenes 2017: 11) De vajon milyen szerepet játszhat egy helyi pénzrendszer bevezetése a területi kötődés és ebből kifolyólag a területi identitás erősítésében? Hogyan járulhat hozzá a helyi pénzrendszer a helyi

identitás újraértelmezéséhez? A települési identitás képviselői a helyi lakosok, így a vizsgálat alanyát ők képezik. A tanulmány célja pedig annak felmérése, hogy a helyi pénzrendszer bevezetése hozzájárul-e helyi kötődésük, a közösségben való részvételük, ezáltal települési identitásuk erősödéséhez. A területi kötődést Jennings és Krannich (2013) három dimenzióban vizsgálja. Az *első* az érzelmi kötődés dimenziója, amely magában foglalja a bizalmat, az együvé tartozást és az egymás segítését. A *második* dimenzió az együttműködés és kooperáció a szomszédsággal, barátokkal és rokonokkal. A *harmadik* dimenzió a részvétel a közösség életében. A tanulmány ezen három dimenzió alapján vizsgálja a helyi pénzrendszer hatását és feltételezi, hogy a helyi pénz a közösségfejlesztés egy olyan eszköze, amely a „cselekvőképesség, a közösségben való aktív részvétel és a közösséghez való tartozás fokozását” (Vercseg 2019:13) szolgálhatja.

Az alapfeltételezés, hogy ahol „működik az emberek egymásba és a térségi intézményekbe vetett bizalma; a társas kapcsolatok térségi szinten jól működő rendszere, valamint az azonnali viszonzás reménye nélküli önzetlen segítség az adott hálózaton belül, ott adottak a feltételek a területi identitás megszilárdulásához. A helyi társadalom sikeres működése a térséget is sikeressé teszi.” (Nagy 2012: 7) Ezt alátámasztja többek között Putnam és társainak (1993) kutatása, amely során az olasz regionális önkormányzatok társadalmi tőkéje és a területi kötődés közötti kapcsolatot vizsgálták. Eredményeik rámutattak arra, hogy a sikeresebb térségekben erősebb volt a kötődés a területhez, nagyobb volt a társadalmi tőke, vagyis a bizalom, a szolidaritás és a tolerancia magasabb szintjét mérték. Cuba és Hummon (1993) kutatási eredményei is arra mutatnak rá, hogy a hely szeretete és a helyi közösségbe való integrálódás sikeressége határozza meg a területi egységhez való kötődést.

A tanulmány hipotézise alapján egy működő helyi pénzrendszer hozzájárulhat a területi kötődés, a közösségi összetartás, így a területi identitás erősödéséhez és ezáltal a térség sikerességéhez. A szerző nemzetközi példák és vizsgálatok áttekintésével támasztja alá a hipotézist és végez összehasonlítást magyarországi példák bemutatásával, kiemelve az Alsómocsoládi Rigac közösségi pénzrendszerét. A nemzetközi és hazai példák elemzése során kvalitatív és kvantitatív kutatási módszereket egyaránt alkalmaz, a nemzetközi és hazai példák esetében dokumentumelemzést végzett, amelyet az Alsómocsoládi Rigac elemzése során egy, az önkormányzat által 2017-ben lefolytatott kérdőíves felméréssel és egy, 2019 szeptemberében a település polgármesterével készített mélyinterjúval, valamint a lakosság körében végrehajtott kérdőíves felméréssel egészít ki.

A települési identitás, a települési kötődés és a közösségformálás

Önmeghatározásunk fontos elemét adja területi hovatartozásunk, területi identitásunk. Az egyén meghatározó jegyei közé tartozik, hogy tudatosan és emoci-

onálisan mely területtel azonosul. Meier-Dallach (1980) megfogalmazásában a területi identitás „egy szubjektíven, emocionálisan, illetve tudatosan meghatározott tér, melyet objektív határok jelölnek ki, s ezáltal stabil területi keretet jelentenek az egyéni, illetve a társadalmi viselkedés számára” (Meier-Dallach 1980, idézi Palkó 2011: 26). Az emocionális azonosulás meghatározója pedig, hogy „mennyi ideje él az adott helyen, illetve milyen formában és mennyire kötődik az ott élőkhez.” (Nárai 2009: 138)

A területi kötődés dimenzióját hangsúlyozza Nárai (2009) mellett Bugovics (2004), Bóhm (2000) és Pálné (2001) is. Nagy (2012) úgyszintén a területi identitás legfontosabb összetevőjeként a kötődést, az összetartozás érzését emeli ki, amelyet a területileg egy helyen élő emberek egymás és az adott terület iránt éreznek. A területi identitás elemei közül Nagy (2012) alapján a területi kötődés mérése a legegyszerűbben kivitelezhető. (A területi kötődést Jennings és Krannich (2013) három dimenzióban vizsgálja. Az *első* az érzelmi kötődés dimenziója, amely magában foglalja a bizalmat, az együvé tartozást és az egymás segítségét. A *második* dimenzió a szomszédsággal, barátokkal, rokonokkal való együttműködés és kooperáció. A *harmadik* dimenzió a részvétel a közösség életében.) A tanulmány e három dimenzió alapján vizsgálja a helyi pénzrendszer települési kötődését, a helyi közösséget és ezáltal települési identitást erősítő szerepét.

Habermas (1988) a települési identitás fontosságát abban látja, hogy enélkül a helyi társadalom nem szervezheti magát együttműködő közösséggé. A települési identitás Habermas (1988) meghatározása szerint magában foglalja a kötelesség-tudat szintjét, a szolidaritás mértékét, az aktivitást a közösség érdekében. Theodori (2004) alapján a térséghez történő erőteljes kötődés, az erős települési identitástudat növelheti az integrációt, az elégedettség szintjét, az együttműködési hajlandóságot, a közösség érdekében megvalósított cselekvést.

Kulcsár (2017) egy település erőforráskészletének fontos elemeként jeleníti meg a társadalmi tőkét, amelyet közösségi szinten értelmez, mivel „ez a helyi közösségi erőforrásokból konvertálódik” (Kulcsár 2017: 150). Ilyen a település külső reprezentációja, amely a külső társadalomban fogalmazódik meg a településről, vagy a helyi társadalom közös reprezentációja, amely a települési identitástudatként ölt formát, és amelyet társadalmi tőkévé konvertálhat.

Enyedi György megfogalmazásában „az emberek téridentitása – egy adott térséggel való azonosulása – a településekkel, a közvetlen élettapasztalatokat nyújtó kistájjal a legerősebb.” (Enyedi 2001: 20)

Ez pedig nem csupán „helymeghatározás, hanem azonosulás egy sajátos természeti tájjal, a táj sok generáció által megélt történelmével, faluja/városa településképével, szokásaival és értékrendjével, a helyi társadalomban elfoglalt helyével, a helyi kultúrával.” (Enyedi 2001: 20) Feltételezésem alapján a helyi fizetőeszköz által hordozott jelentéstartalmak, valamint a helyi fizetőeszközzel létrejövő kapcsolatok a helyiek körében erősíthetik az azonosulást a településsel és a helyi közösséggel. A következő fejezet a helyi pénz témához kapcsolódó szakirodalmát tekinti át.

A helyi pénzről általában

A helyi pénz esetében jogilag nem pénzről, hanem egy közgazdasági pénz-helyettesítő eszközről van szó. Magyarországon jogilag a forgatható utalvány kifejezés használt, amely a 2013. évi CCXXXVII. törvény alapján egy olyan, „az utalványkibocsátóval szembeni pénzkövetelést megtestesítő bankjegynek minősülő, átruházható és többször felhasználható, papíralapú fizetési eszköz, amely áruk vagy szolgáltatások ellenértékének a kiegyenlítésére szolgál” (2013. évi CCXXXVII. törvény). Lényeges eltérés a hagyományos utalványokkal (üdülési, étkezési stb.) szemben, hogy a forgatható utalvány átruházásával annak egy másodlagos piaca is létrejön, továbbá ez egy általában lejárat nélküli eszköz (Varga–Madaras 2011). Magyarországon jelenleg öt helyi pénzrendszer működik, elsőként 2010-ben Sopronban vezették be a Soproni Kékfrankot. 2012-ben a Balatoni Koronát és a hajdúnánási Bocskai Koronát, 2013-ban pedig az Alsómocsoládi Rigacot hozták létre. 2015-ban pedig bevezették a Bocskai Korona példáján alapuló Tokaji Dukátot is.

Ezek a forgatható utalványok a hivatalos fizetőeszköz mellett léteznek, azt kiegészítve, olyan funkciókat is ellátva, amelyek betöltésére a hagyományos fizetőeszköz nem képes. A helyi fizetőeszköz lényege, hogy helyben bocsájtják ki és helyben forog kamatmentesen (Blanc 2011). A térségi szempontok alapján történő megkülönböztetés a helyi pénz használatának földrajzi kiterjedését veszi alapul, és ennek alapján helyi és regionális pénzeket különít el. Jelen tanulmányban nem képezik vizsgálat tárgyát sem a regionális pénzek, sem a pénzalternatívának tekinthető időbankok, kereskedelmi csererendszerek. A helyi pénz tágan értelmezett várt előnyös hatásait az 1. táblázat foglalja össze Varga (2016) alapján.

A várt társadalmi előnyök között olyan tényezőket találunk, amelyek hozzájárulhatnak a települési identitás erősödéséhez. Jennings és Krannich (2013) elmélete mellett a társadalmi tőke makroszintű megközelítése kapcsolható össze leginkább a helyi pénzrendszer várt társadalmi előnyeivel. A makroszintű megközelítés legfontosabb képviselője Putnam (2000), aki szerint „a társadalmi tőke a társadalom tagjainak kohézióját, kapcsolathálózatának sűrűségét és annak minőségét reprezentálja” (Kmetty 2012: 16). Ha a várt társadalmi előnyöket, a társadalmi tőke legfontosabb dimenzióit és a területi identitás elemeit összevetjük, akkor megállapítható, hogy a helyi pénz társadalmi hatásai, mint a bizalom növekedése, a szolidaritás erősödése, a közösségi életben történő aktív részvétel, a tolerancia növekedése, valamint a társadalmi hálózatok és a kohézió erősödése olyan elemek, amelyek megjelennek mind a társadalmi tőke, mind a területi identitás szakirodalmában. Így indirekt módon bizonyítják azok összekapcsoltságát (2. táblázat).

1. táblázat. A helyi pénz bevezetésének előnyei

Előnyök	
Pénzügyi	A helyi pénz nemzeti pénzt kiváltó nyeresége.
	Nem vásárlás céljából beszerzett helyi pénzek értéke.
	Elveszett, megsemmisült utalványok értéke.
	Helyi pénzek átváltási jutaléka.
Gazdasági	Helyi kereskedelmi egységek forgalmának emelkedése.
	Helyi kereskedők piaci részesedésének növekedése.
	Helyi és környékbeli termelők forgalmának emelkedése.
	Forgalomnövekedés tovagyrúzó gazdasági hatásai.
	Munkanélküliség csökkenése.
Társadalmi	Adott régió öntudatosságának növekedése.
	Helyi gazdálkodó szervezetek megerősödése.
	Társadalmi tőke erősödése.
	Politikai stabilitás növekedése.
	Kapcsolati háló erősödése.

Forrás: Saját szerkesztés Varga (2016) alapján.

2. táblázat. A helyi pénz társadalmi előnyeinek megjelenése a területi identitás és a társadalmi tőke elméletében

A helyi pénz várt társadalmi hatásai	Területi identitás	Társadalmi tőke
Általánosított bizalom	+	+
Interperszonális bizalom	+	+
Reciprocitás	+	+
Szolidaritás	+	+
Részvétel a közösségi életben	+	+
Tolerancia másokkal szemben	+	+
Kompakt társadalmi hálózat kiépülése	+	+
Területi kohézió növelése	+	+

Forrás: Saját szerkesztés Nagy (2016) és Putnam (2000) alapján.

Morse és Mudgett (2017) elemzése rámutat arra, hogy a helyi identitás és kötődés erősítésében egyre nagyobb szerepet játszanak a terület természeti és kulturális értékei. A papíralapú helyi pénzek megjelenésükben egy adott közösség legfontosabb szimbólumait vonultatják fel. Míg a hivatalos fizetőeszköz pénzjegyein és érméin egy adott nemzet híres uralkodói, híres műemlékei stb. köszönnek vissza, addig a helyi pénzekben egy kisebb közösség (legyen az egy település, települések együttesének vagy egy régiónak a közössége) híres személyei, műemlékei, természeti értékei jelennek meg. A térség szimbólumai a helyi pénz használóiban így a csoporthoz tartozás érzését kelthetik. A helyi pénz bevezetésével a térbeli egység által hordozott jelentéstartalmak jöhetnek létre. A jól működő helyi pénzrendszer a települést követendő példává teszi, így erősíti a helyiek büszkeségét és önazonosságtudatát. Emellett a helyipénz-kezdeményezés a legtöbb esetben bottom-up fejlesztésként indul, ami tudatosítja a helyi közösség tagjaiban, hogy saját fejlődésük aktív formálói lehetnek, nem csupán elfogadói, követői a felülről vezérelt fejlesztési koncepcióknak.

Collom (2011) kiemeli, hogy a részvétel különös tekintettel a társadalom peremére szorultak és az idős lakosság számára jár jelentős társadalmi előnyökkel. Varga és Sárdi (2017) ezeket a helyi pénzrendszereket a közösségépítést elsődleges célként meghatározó településfejlesztési típusú helyi pénzeknek nevezi. A társadalmi tőke bomlásának korszakában ez a közösség fontosságát hangsúlyozók számára is vonzóvá teszi a helyipénz-mozgalmakat. Putnam (2000) szerint a társadalmi tőke elsődlegesen kollektív/társadalmi jellemző, bizalmon és átláthatóságon alapuló közjószág, mely elősegíti a kollektív cselekvési problémák megoldását, az egyéneket együttműködésre és a közös célok elérésére sarkallja. E szerint a felfogás szerint a társadalmi tőke az egyének közötti, valamint a köz- és politikai intézmények iránti magas bizalmi szinten nyugszik, ahol a legtöbb érintkezés, társadalmi kapcsolat átlátható és biztonságos. Ezáltal olyan közjószág jön létre, amely nemcsak a gazdaság termelékenységét, hanem az egész társadalom hatékonysági szintjét növeli. Putnam (2000) a bizalmat a társadalmi tőke alappilléreként és a sikeres civil alapokra helyezett közösségi élet sarokköveként kezeli. Kiterjedt kutatásai alapján azonban „az utóbbi három évtizedben elburjánzó bizalmatlanság, a becsületesség előfeltételezésének a fokozott hiánya alapjaiban rengeti meg a reciprocív interakciós mechanizmusokat.” (Csizmadia 2002: 185)

Putnam (2000) értelmezésében a társadalmi kiscsoportok, a helyi mozgalmak, illetve a nagy tömegmozgalmak a társadalmi tőke eróziójának ellenpontjaként szolgálhatnak. A helyi társadalmi célokat is felvonultató pénzrendszerek nem értékeslegeseek, képesek bizonyos viselkedési mintákat életre hívni. Használóikat együttműködésre ösztönzik és erősítik bennük a közösséghez tartozás érzését. Egyszerűen hivatalos formát adnak a már régóta létező gyakorlatnak, hogy az emberek kalákában segítik egymást (Belgin–Lietaer 2016). Douthwaite (1999) megfigyelése szerint a helyi pénzhálózatok kiindulópontként szolgálhatnak a kapitalizmus alulról építkező, lokalizált, fenntartható alternatíváihoz, a közösségépítés és a kölcsönös segítségnyújtás (újra)tanulásához. Olyan társadalmi mozgalmakként

értelmezhető, amelyek a foucault-i hatalomértelmezés (Foucault 1980) alapján az ellenállás mikrodimenziójába esnek, saját társadalmi tereiket hozzák létre, amelyekben kísérletet tesznek mindennapi életük mintáinak megváltoztatására és ezek alapjául a kölcsönös támogatás, az együttműködés és a bizalom szolgál. North (2006) kutatása alapján e rendszerek segítik új társadalmi kapcsolatok létrehozását, bár csak korlátozott területeken és bizonyítékként szolgálnak arra, hogy ugyan csak bizonyos mértékig, de mindennapjaink szervezhetőek alternatív módon is állami beavatkozás nélkül. Seyfang (2003) hasonló következtetésekre jutott az időbank-rendszerek vizsgálata során. Kiemeli, hogy e rendszerek hatékony eszközei a közösségi kapacitás kiépítésének és a társadalmi befogadás előmozdításának. Blanc és Fare (2013) emellett rámutatnak arra, hogy a helyi pénzrendszerek olyan társadalmi innovációnak tekinthetők, amelyek megkérdőjelezik a mainstream fejlesztési modellt, és társadalmi szempontból mozgósítják a különböző résztvevőket és erőforrásokat annak érdekében, hogy egy „közös projektet” megvalósítsanak.

Szóka (2013) a helyi pénz társadalmi vonatkozásait illetően a közösségi összetartó erőt emeli ki. „A helyi pénz gazdasági és nem gazdasági szereplőket köt össze, azzal növeli az összetartozás érzését. Közös érdekünk, hogy egymással »kereskedjünk«, azaz a megtermelt bevétel egy része maradjon helyben, »gazdagítsuk inkább egymást«.” (Szóka 2013: 64)

A helyi pénzek társadalmi hatását vizsgáló referenciatanulmányok

A helyi pénz társadalmi hatását számos szempontból vizsgálták, e kutatások eredményeit felhasználva kívánom bizonyítani hozzájárulását a területi kötődés, a helyi közösséghez való kötődés és ezáltal a helyi identitás erősödéséhez. Az alábbiakban a referenciatanulmányok kerülnek bemutatásra (3. táblázat).

3. táblázat. A témához köthető referenciatanulmányok

Szerző	Helyi pénz	Módszertan
Jacob et al. 2004	Ithaca Órák	Kérdőíves felmérés Vizsgált változók: ideológia, motiváció, várt előnyök, mint a bizalom, önbizalom, aktivitás.
Wheatley et al. 2011	Calgary Dollár	Online kérdőíves felmérés Vizsgált változók: bizalmi viszonyok, megbecsülés, részvétel, kapcsolattípusok, foglalkoztatottság.
Nakazato – Hiramoto 2012	Bytesring Stockholm, Ichi Muraoka	Empirikus vizsgálat a helyi pénz társadalmi hatásairól.

Forrás: Saját szerkesztés 2020.

Jacob et al. 2004-es kutatása az Ithaca Órák hatását vizsgálta a társadalmi tőke szempontjából. Kutatótársai 42 taggal folytattak mélyinterjút, hogy felmérjék, a helyi pénzrendszer milyen mértékben vesz részt a bizalmi, viszonyosságon alapuló és támogató hálózatokban. A kutatócsoport 12 kérdést tett fel, amelyek célja a tagok helyi pénzre vonatkozó személyes értékelésének megismerése volt. A kérdéseket két csoportra bontották: azon kérdésekre, amelyek az Ithaca Órák által létrejött kapcsolatok jellegére, és azokra, amelyek a részvételből fakadó előnyökre irányultak.

A megkérdezettek 55 százaléka gondolta azt, hogy a helyi pénz használata hozzájárult életminőségük javulásához. A válaszadók 78 százaléka tartotta úgy, hogy a rendszeren keresztül másokon segíthet. 46 százalékuk pedig egyetértett azzal az állítással, hogy a helyi pénz használatán keresztül mélyebb barátságokat sikerült felépítenie. Több mint kétharmaduk egyetértett vagy határozottan egyetértett azzal, hogy kapcsolati hálójuk a pénz használatának következtében bővült. 80 százalékuk állította, hogy az Ithaca Órák használata a bizalom kiépítésében is szerepet játszott, amely alapját képezi a jövőbeni tranzakcióknak. Tízből kilenc válaszadó egyetértett azzal a kijelentéssel is, hogy olyan kereskedelmi egységekben vásárol, ahol elfogadják a helyi pénzt. Tehát a rendszer a helyi közösségen belüli fogyasztást is ösztönzi.

A szerzők következtetésükben a kutatás korlátait is figyelembe véve az Ithaca Órák szimbolikus jellegére helyezték a hangsúlyt, egy önálló helyi közösség összetartására.

Wheatley és szerzőtársai 2011-es tanulmányukban a Calgary Dollárhoz kapcsolódó három kutatás eredményeit foglalták össze. A kutatások a helyi pénz társadalmi és gazdasági hatásainak felmérésére irányultak kérdőíves és interjú megkérdezés formájában. A fókuszcsoportos interjúk keretében 40 főt kérdeztek meg, többségük a részvételük fő motivációjaként a közösségi részvételt nevezte meg. Kétharmaduk mondta azt, hogy a helyi pénzen keresztül új emberekkel találkozhattak. Az interjúalanyok többsége állította, hogy ez egy új módja annak, hogy közösségük proaktív tagjai legyenek. Emellett a résztvevők több mint fele mondta azt, hogy az igazi közösséghez tartozás érzése ösztönözte őket arra, hogy a Calgary Dollár-vásárokon, -rendezvényeken részt vegyenek. A válaszadók közel fele nyilatkozott úgy, hogy egyetért vagy határozottan egyetért azzal az állítással, hogy „A Calgary Dollárhoz való csatlakozásom óta bizalmi kapcsolatokat alakítottam ki a közösség tagjaival”. 50 százalékuk pedig aktívabb részvételről számolt be a közösségi ügyekben, kezdeményezésekben és a helyi politikai életben. Társadalmi hatását alátámasztja az is, hogy több mint felük nyilatkozta, hogy több olyan taggal is alakított ki kapcsolatot, akiktől szükség esetén 500 dollárt kérhetne kölcsön (Wheatley et al. 2011).

Nakazato és Hiramoto 2012-ben két helyi pénzrendszert vetett össze a nyújtott támogatások típusa alapján. Kutatásuk alapján a japán Ichi-Muraoka helyi pénz elsősorban a kapcsolatok erősítését szolgálja, a használathoz kapcsolódóan fő-

ként érzelmi és a társas kapcsolatokból származó támogatást kaptak. Vizsgálataik alapján főként a közösséghez tartozás érzését növeli. Ez elsősorban azon tagok között érvényesül, akik az adott településen élnek. A kutatópáros ezeket erős kapcsolatoknak nevezi. Míg azok esetében, akik a helyi pénzt használják, de nem a település lakói, gyengébb kapcsolatok jönnek létre.

A kutatások eredményei rámutatnak arra, hogy a helyi pénz használatával a helyi közösség tagjainak kohéziója erősödik, kapcsolati hálójuk bővül. A helyi pénz használatán keresztül a társadalmi életben való részvétel és az interakciókon keresztül megszerzett és megadott bizalom növeli a társadalmi tőkét (Nagy 2016). A referenciatanulmányok eredményei alapján a helyi pénz használatával a tagok társadalmi interakcióinak száma minden esetben növekedett, a közösségben való részvételük erősödött, tehát a helyi gazdaság fejlesztése mellett közösségfejlesztés is történt. Emellett a kutatások bizonyították, hogy a hosszú távú sikeres működés elengedhetetlen feltétele a bizalom, hiszen a megszerzett bizalom biztosítja a jövőbeni tranzakciókat. A közös célok pedig megteremtik a kooperációt és a kölcsönösség érzetét.

A használók egyfajta presztízsként is tekintenek arra, hogy a helyi pénzrendszer tagjai. A helyi pénz növeli közösségük hírnevét, ami a területi kötődés növekedéséhez vezethet, ily módon a helyi pénz a közösségi identitás hordozójává válik.

Ezt jól példázzák a bemutatott helyi pénzek jelmondatai is:

- Ithaca Órák: „In Ithaca We Trust” – Ithaca települést hangsúlyozza ki.
- Calgary Dollár: „Circulating New Ideas About Money” – a közösségi tudás-megosztást hangsúlyozza ki.

Ezt támasztja alá az alábbi néhány idézet is a tanulmányokból:

„Annak ellenére, hogy az Órákban végrehajtható tranzakciók összege néha meglehetősen elenyésző, a helyi közösség minden tagja büszke a saját helyi pénzükre. Nem találkoztam olyan emberrel, aki ne tudott volna a létezéséről.” (Jacob et al. 2004: 54)

„Büszke vagyok arra, hogy Ithaca-i lakos vagyok.” (Jacob et al. 2004: 53)

„Szeretek idejönni, és a beszélgetni a közösség ügyeiről. Szeretem, hogy sokaknak hasonló értékei vannak. (Calgary Dollár-vásár résztvevője) (Wheatley et al. 2011: 87)

„Szeretek idejönni az emberek miatt. Sokáig nem itt éltem, és elvesztettem a kapcsolatot az itteniekkel. Most, hogy visszaköltöztem, újra meg tudom ismerni a helyieket.” (Calgary Dollár-vásár résztvevője) (Wheatley et al. 2011: 87)

A referenciatanulmányok alapján a hipotézisem bizonyítottnak tekinthető, ugyanakkor a hazai társadalmi sajátosságok miatt szükséges azt is megvizsgálni, hogy az állítás a hazai helyi pénzek tekintetében is igaznak bizonyul-e és a hazai helyi pénzt működtető településeken is érvényesül-e a települési identitást erősítő és helyi közösséget formáló szerep.

A helyi pénzek közösségfejlesztő, területi identitást erősítő szerepe Magyarországon

Magyarországon a helyi pénzek hatását empirikusan még nem kutatták, de a céljukból, létrehozásuk módjából néhány feltételezés megfogalmazható. A következő fejezet bemutatja a Magyarországon működő helyi pénzrendszereket és kiemelten vizsgál egy helyi közösségi pénzrendszert, az Alsómocsoládi Rigacot. A magyarországi példák esetében dokumentumelemzést hajtottam végre, amelyet az Alsómocsoládi Rigac elemzése során egy, az önkormányzat által 2017-ben lefolytatott kérdőíves felmérés eredményeivel és a település polgármesterével 2019 szeptemberében készített mélyinterjúval egészítetek ki.

Soproni Kékfrank

2010 májusában jelent meg a Soproni Kékfrank, az első lakossági használatra szánt kamatmentes helyi pénz, a kezdeményezés elindítója Perkovátz Tamás volt. Perkovátz az általa létrehozott étkezési utalvány tapasztalataiból merített. A kibocsátására megalakult HA-MI-Összefogunk Európai Szövetkezet célja az volt, hogy Sopronban és vonzaskörzetében, valamint a határokon átnyúló összefüggő járássokban a helyi gazdaságot élénkítsék (Perkovátz 2009).

A helyi pénz további céljai között szerepel a kulturális összetartozás növelése és a helyi identitás erősítése. A Kékfrank fedezete euróban van, de az átváltása forintról lehetséges. A visszaváltás forintra azonban bizonyos költségekkel jár. A helyi pénzzel történő fizetés során a tagok 5–20 százalék kedvezményt nyújtanak (Jacsó 2013). Főként vállalkozások fizetnek Kékfrankkal egymás között, a lakosság körében még mindig kevesen használják, annak ellenére, hogy a helyi pénzt megjelenését követően egy kiterjedt médiakampány során népszerűsítették.

További problémát jelent, hogy az önkormányzat ugyan nem akadályozza, de nem is támogatja a szervezet működését, ami az érdeklődés csökkenéséhez vezetett vállalkozói oldalról. Perkovátz egy 2010-es interjúban kihangsúlyozta, hogy a vállalkozókat az anyagi megtérülés mozgatta elsősorban, a lokálpatriotizmus a csatlakozásukban nem játszott szerepet (Jacsó 2013).

Annak ellenére, hogy Perkovátz Tamást a lokálpatriotizmus mozgatta, az, hogy a település és a térség lakóinak területi kötődését erősítse, a Kékfrank ezt a célját nem tudta elérni. Egy, a soproni lakosság körében 2011-ben végzett kérdőíves felmérés rámutatott arra, hogy a soproniaknak 69,4 százaléka, az egyéb településeken élők 54,7 százaléka ismeri a Kékfrankot. Ugyanakkor a soproniaknak mindössze közel hatoda ismeri és használta is már a Kékfrankot vásárlásai alkalmával. A környező településeken élőknek pedig csupán 4,9 százaléka igaz ugyanez (Endrédi et al. 2011). A tagokat elsősorban gazdasági és nem társadalmi motivációk mozgatják. Tehát a soproni közösség erősítését, a kapcsolati háló szélesítését ez a helyi fizetőeszköz nem tudja biztosítani.

Bocskai Korona

A Bocskai Koronát 2012 nyarán vezették be a 17 000 lakost számláló Hajdúnánáson egy komplex gazdaságfejlesztési program keretén belül. Az előkészületek 2011 nyarán kezdődtek, amikor Hajdúnánás önkormányzata pénzügyi és intézményi hátterének biztosítása érdekében holdingtársaságot alapított (Hajdúnánási Holding Zrt. néven). Először csak Hajdúnánásra korlátozódott a működése, később kezdték el a környező településeken is használni (Sárdi et al. 2013).

A Bocskai Korona a térség gazdaságának erősítését szolgálja. A helyi lakosság mindennapos fogyasztására koncentrál, ezért célja elsősorban helyi vállalkozások és a lakosság közötti kapcsolatok revitalizálása. Az 50 elfogadóhely között számos üzlet található, pl. virágüzlet, építőipari vállalat stb. Emellett az önkormányzat lehetővé tette a helyiek számára, hogy Bocskai Koronában fizessenek a közszolgáltatásokért (Sárdi et al. 2013).

A Bocskai Korona bevezetése során Hajdúnánás önkormányzata nagy hangsúlyt fektetett az ismeretterjesztésre és a közösség bevonására. Honlapján kiemeli, hogy „egy település jelenét és jövőjét alapvetően három összetevő határozza meg: múltja, közösségének ereje és összetartása, valamint gazdasági helyzete” (Bocskai Korona honlapja 2020). Emellett a helyi közösséget az összetartásra ösztökéli: „A mi helyi pénzünk ma még önmagában csak egy emblemikus eszköz, tartalommal nekünk, közösségünknek kell feltölteni, hiszen használatának feltétele a kölcsönös bizalom, a lakosság és a vállalkozók elfogadó hozzáállása. A város vezetése – megteremtve ennek hátterét – szövetséget ajánl. Rajtunk múlik, hogy élünk-e ezzel a lehetőséggel.” (a Bocskai Korona honlapja) A helyi pénz szlogenje: „Városunk értéke, közösségünk ereje” is az összetartást és a településhez való kötődést kívánja erősíteni.

Balatoni Korona

A Balatoni Korona 2012. márciusában jelent meg, a Balaton északi partján található hét önkormányzat hozta létre: Balatonalmádi, Balatonfüred, Litér, Nemesvámos, Tihany, Várpalota és Veszprém. A kibocsátására létrehozták a Balatoni Korona Zrt.-t és fedezetként 40 millió forintot helyeztek el a Kinizsi Bankban. Ez az összeg kamatozik, amíg a lakosok a helyi pénzt használják. A felhalmozódott kamat az önkormányzatokat illeti, akik a kamatösszeg nagy részét közcélokra forgatják vissza. Tehát így plusz termelődik a települések számára. Akárcsak a Kékfrank esetében a csatlakozott vállalatok, vállalkozók az utalvánnyal fizetőknek 2–10 százalékos kedvezményt nyújtanak. 1:1 arányban megfeleltethető a forinttal, címletei megegyeznek a hivatalos fizetőeszközével (Jacsó 2013).

A kibocsátók célja a pénzhelyettesítővel a hosszú távú gazdaságélénkítés és a likviditás biztosítása volt a térségben. Eddigi működését a kibocsátók sikeresnek

értékelik, hiszen mára több mint 200 elfogadóhelyen lehet koronával fizetni. Széles körű használatát bizonyítja, hogy például távhő- és szemétszállítási díjat is lehet koronával fizetni az önkormányzati tulajdonban lévő Veszprémi Közüzemi Zrt.-nek (Jacsó 2013).

A Balatoni Korona honlapján a „Közös értékünk” jelmondat alatt hirdetik, hogy bevezetésével nem csak a gazdaság élénkítése a céljuk, hanem az egyedi szellemi és kulturális örökség megőrzése is. Annak ellenére, hogy több mint 200 elfogadóhelye van, viszonylag kevesen használják a Koronát. Így a közösségépítő célját nem tudta ténylegesen elérni (a Balatoni Korona honlapja).

Tokaji Dukát

2015-ben a Bocskai Koronát is kibocsátó Hajdúnánási Holding Zrt. a „Kiemelt turisztikai attrakciók és szolgáltatások fejlesztése” című projekt keretében bocsátotta ki Tokaj-Hegyalja helyi pénzét, a Tokaji Dukátot. A helyi pénz bevezetését egy társadalmi egyeztetési folyamat előzte meg, nevére a Tokaj-Hegyalja térség 27 településének vezetői és a közösségi médián keresztül szavazók döntöttek. A helyi pénz történelmi hátterét a Rákóczi-szabadságharc ideje alatt működő sajátos helyi pénz adta, amiből akkoriban a legértékesebb címlet a dukát volt. Abban az időszakban a térség helyi pénze a közösség szellemi és anyagi függetlenségét szimbolizálta. A helyi pénz a forint papír címleteit képezi le, ezek a Hegyaljához kötődő személyeket ábrázolnak. A dukátot névértéken lehet váltani, jelenleg azonban mindössze öt elfogadóhelyen lehet vele vásárolni. A térség önkormányzatainak elsődleges célja a térség turisztikai jelentőségének, nemzetközi ismertségének növelése és egy regionális identitástudat kialakítása volt: „A Tokaji Dukát egy történelmileg és talán gazdaságilag is összetartozó régiót foghat egybe, ezen túl képes lehet erősíteni a térség turisztikai jelentőségét, nemzetközi ismertségét, de talán a legfontosabb, hogy a helyi termelőket, kereskedőket, szolgáltatókat képes lehet összekötni és a helyben keletkezett tőkének egy részét helyben tartani”. (Tokaj Turizmus 2016) A tervezők kihangsúlyozták, hogy ez azonban az érintett önkormányzatok, a vállalkozók és a helyi közösség támogatása nélkül nem valósulhat meg. Ez a legkésőbb bevezetett helyi pénzrendszer Magyarországon, így a működésre és használatra vonatkozó információk korlátozottan állnak rendelkezésre. Az elfogadóhelyek számából arra lehet következtetni, hogy egyelőre nem került be a köztudatba a térség helyi fizetőeszköze. Emellett, mivel elsősorban turisztikai céllal vezették be, közösségépítő ereje elhanyagolhatónak tekinthető (Tokaj Turizmus 2016).

Alsómocsoládi Rigac

Az Alsómocsoládi Rigac fő célja a településen a szegénység és a kirekesztődés felszámolása, a közösségformálás, helyi identitás erősítése és a közösség számára plusz források biztosítása. Alsómocsolád Település Önkormányzata 2013. május 1-jén a „Magunk kenyere” helyi gazdaságfejlesztési program keretében 7,5 millió forint értékben bocsátott ki Rigacot. A helyi pénz közösségi tervezésen alapul, ebből kifolyólag az önkormányzat a helyi pénz helyett a közösségi pénz kifejezést használja a Rigacra. Széles körben használatos, az önkormányzat rigacban fizet bizonyos juttatásokat, illetve az olyan önkormányzatnál jelentkező feladatok ellátását, mint az erdőgondozás, a közterület rendben tartása, a mezőgazdasági munkák, a karbantartási szolgáltatások, valamint a turizmust segítő szolgáltatások és rendezvények előkészítése alkalmi munkavégzés címén szintén rigacban fizetnek ki.

Az önkormányzat a lakosságot ösztönzi arra, hogy saját erőből igyekezzenek helyzetükön változtatni: „amennyiben a helyiek tevékenyen részt vesznek saját életük jobbításában, elősegítik boldogulásukat, akkor ezt az önkormányzat a helyi pénzzel honorálja” (Jacsó 2013: 23). Ehhez köthető például a házfelújítási programjuk, amelynek keretében az alsómocsoládiak „a felújítási összeg 50 százalékának erejéig, de maximum 200 000 Ft-ig/rigacig vissza nem térítendő támogatásban részesültek, továbbá a fennmaradó 50 százalékra, de maximum 200 000 Ft-ra visszafizetendő kamatmentes kölcsönt kaptak.” (Alsómocsolád település honlapja 2015). A helyi gazdaságfejlesztési program keretén belül például az állattartást élénkítő vagy a gyümölcsfák telepítését támogató programmal ösztönzik a helyi termékek előállítását is, amelyeket a helyi piacon vagy háztól rigacért árusíthatnak („Magunk Kenyerén,” Helyi Gazdaságfejlesztési Program 2016). Emellett lehetőségük nyílik többek között arra is, hogy „a Start munkaprogram keretében termelt zöldségeket és gyümölcsöket helyi pénzen kedvezménytel vásárolják meg a helyi piacon”. (Kisközösségi Program 2014) A lakosok az önkormányzat szolgáltatásaiért is fizethetnek 100 százalékban rigacban. A program a szolgáltatásra vállalkozókat is segíti, egyrészt a szükséges munkaeszköz megvásárlásával, másrészt azzal, hogy a szolgáltatás nyújtásához szükséges képzettség megszerzésének költségeihez hozzájárul, segíti őket például a kistermelővé válásban. A hitelkeret, melyet rigacban biztosítanak számukra, maximum 300 000 Ft nagyságú lehet („Magunk Kenyerén” Helyi Gazdaságfejlesztési Program 2016). A helyi valuta 90 százalékát a helyi önkormányzati rendszeren keresztül használják fel.

A rigac tervezésébe és bevezetésébe a helyi lakosságot széles körben bevonták. Az önkormányzat a közös gondolkodást, a lehetséges irányok közös kialakítását helyezte előtérbe, amely az egyéni és csoportpreferenciák becsatornázását jelentette a fejlesztési elképzelésekbe. A helyi pénz bevezetését megelőző féléves időszakban egyeztetésekre került sor több közigazdással, jogással, illetve közösségfejlesztővel is. A helyi pénz megtervezése egy közösségfejlesztési folyamat keretén belül a lakosság bevonásával zajlott („Magunk Kenyerén,” Helyi Gazdaságfej-

lesztési Program 2016). A szerzőnek a település polgármesterével készített 2019. szeptemberi interjúja alapján a lakosság bevonását célzó közösségi fórumokon a lakosság 30 százaléka vett részt. A névválasztásba, a pénz formájának, külalakjának a tervezésébe is bekapcsolódtak a helyiek, az interjú során 80 százalékos részvételi arányról kaptam információt. A tervezési folyamat teljes időtartama alatt a minden háztartásba ingyenesen eljuttatott helyi Hírlevélben tájékoztatták azokat a lakosokat, akik a közös fórumokon és a helyi pénz tervezésében aktívan nem vettek részt („Magunk Kenyerén,” Helyi Gazdaságfejlesztési Program 2016). A rigachoz kapcsolódóan számos közösségépítő rendezvényt is szerveznek.

A Rigacot egy közösségi rendezvény alkalmával vezették be, amely során valamennyi Alsómocsoládon bejelentett lakóhellyel rendelkező polgár „alanyi jogon” térítésmentesen kapott a fizetőeszközből. A 14. életévüket be nem töltött polgárok fejenként 600 rigacot, a 14. évnél idősebb polgárok fejenként 1600 rigacot vehettek át. Ezt a rendezvényen levásárolhatták helyben előállított termékekre, gyakorlatban is megtapasztalva a rigac vásárlóerejét. Önkormányzati rendeletbe foglalták, hogy minden, az önkormányzat által szervezett rendezvényen a felnőttek 1600, a gyerekek 600 rigacot kapnak („Magunk Kenyerén,” Helyi Gazdaságfejlesztési Program 2016).

A rigac a település közösségét és önkormányzatát az alulról jövő kezdeményezések követendő példájává tette. A falu lakói büszkék hagyományőrző helyi pénzükre, tehát ezen kezdeményezés területi identitást erősítő szerepe feltételezésem alapján a magyar helyi pénzrendszerek körében a legnagyobb. Ezt támasztják alá az önkormányzat 2017-es felmérésének és az általam 2019-ben végzett felmérés előzetes eredményei, valamint a polgármesterrel készített mélyinterjúból származó információk is¹. Az önkormányzat által 2017-ben készített kérdőíves felmérés eredményeit és adatbázisát az önkormányzat adatelemzésre és publikálásra rendelkezésemre bocsátotta, emellett az általam 2019 szeptemberében készített mélyinterjú eredményeit használtam fel. A strukturált mélyinterjút 2019. szeptember 23-án Alsómocsolád településen készítettem a település polgármesterével, Dicső Lászlóval és Balogh Anikóval, az Integrált Közösségi és Szolgáltató Tér vezetőjével. A mélyinterjú célja az volt, hogy a saját 2019-es, a helyi pénzt működtető települések lakosságának megkérdezésére irányuló, folyó kérdőíves kutatásomat kiegészítve mélyebb információhoz juthassak a rigac működéséről.

Az Alsómocsoládi Rigac közösségfejlesztő, helyi identitást erősítő szerepének vizsgálata

Az önkormányzat 2017-es felmérése összehasonlítási alapot nyújt saját felmérésemhez, így a tanulmány elsőként ennek eredményeit mutatja be. Három kérdés irányult a közösségi összetartásra és a társadalmi hálózat kiépítettségére. Ezek a „Mennyire érzi Ön, hogy számíthat a szomszédjára?”, a „Milyen gyakran vesz részt a közösségi programokon?” és a „Mennyire szereti a közösségi programokat?”

kérdések, amelyek Jennings és Kranich (2013) elméletének második és harmadik dimenziójához köthetők. A három kérdéshez egy 1-től 6-ig terjedő skálát rendeltek hozzá, melynek egyik végpontja abszolút ellenkezést, míg a másik abszolút egyetértést jelentett, így a megkérdezett személyek adott állítással kapcsolatos pozitív vagy negatív attitűdjéről kaptak információt. A társadalmi tőke szintjének mérésére is alkalmas a társadalmi részvételre fókuszáló két kérdés, amely a közösségi programokon való részvétel gyakoriságára és azok preferálására irányult. A válaszok alapján megállapítható, hogy a megkérdezettek háromnegyede rendszeresen részt vesz a közösségi rendezvényeken. A programokba rendszeresen bekapcsolódó válaszadók szinte teljes köre (94%) pozitívan nyilatkozott a programokról.

A közösségformálás szempontjából fontos a társadalmi hálózatok és a társadalmi támogatás, valamint a kölcsönösség és a bizalom megléte, például a szomszédokkal való találkozás, beszélgetés gyakorisága; a szomszédság egymás közötti segítése. Erre irányul a harmadik kérdés: „Mennyire érzi Ön, hogy számíthat a szomszédjára?” A válaszadók közel egynegyede válaszolta azt, hogy mindig, további egyharmada pedig, hogy a legtöbbször számíthat a szomszédjára. A válaszokból a bizalom és kölcsönösség magas szintjére következtet a szerző. A megkérdezetteknek mindössze 4 százaléka válaszolta azt, hogy egyáltalán nem számíthat a szomszédjára.

A lakosság presztízsként is tekint arra, hogy a településnek van saját helyi pénze. A rigac növeli közösségük hírnevét, ami a területi kötődés növekedéséhez vezet. A helyi pénz így a közösségi identitás hordozójává válik. A 2017-es felmérésben megkérdezettek több mint fele volt büszke a település helyi pénzére. Közel háromnegyede pedig magáénak érezte a közösségi fizetőeszközt.

A 2019-es felmérés előzetes eredményei alapján ez a tendencia tovább erősödött. A település lakossága körében végzett kérdőíves kutatás feldolgozott eredményei alapján a kitöltők több mint háromnegyede büszke arra, hogy bevezették a rigacot és kétharmaduk teljes mértékben egyetértett azzal az állítással, hogy a közösségi pénz növeli Alsómocsolád hírnevét. A 2017-es felméréshez képest többben értettek egyet az állításokkal, ami utalhat a rigac helyi identitást erősítő szerepének eredményességére is. A legkevésbé a közösségi pénz összetartást növelő erejét tekintve értettek egyet a válaszadók. Azzal az állítással, hogy a rigac növeli az összetartást a helyiek körében kevesebb, mint a válaszadók fele értett teljes mértékben egyet és egynegyede kevésbé vagy egyáltalán nem ért egyet. A kiugró értékeket megvizsgálva az állításra vonatkozóan ketten fejezték ki teljes egyet nem értésüket, ők azonban csak alkalmasszerűen használják a Rigacot és vásárlásaiknak kevesebb, mint 5 százalékat teszi ki a közösségi pénzzel történő fizetés. Arra nézve, hogy növeli-e a közösségi részvételt és civil aktivitást a helyi pénz „A részt veszek a közösség életében, a települést érintő ügyekben” állításra adott válaszokból vonható le következtetés. A válaszadók egyharmadára jellemző a jelentős közösségi, civil aktivitás.

A kapott adatokat a 2017-es adatokkal összevetve a részvétel mértékében visszaesés tapasztalható. Annak ellenére, hogy a rigac használói úgy gondolták, hogy

a rigac növeli az összetartást a helyiek körében, és az elfogadóhelyek vezetői pedig egyöntetűen egy 1-től 6-ig terjedő skálán nagyon magasnak ítélték meg a közösségfejlesztő hatását, a közösségi életben való részvétel mértéke elmarad a szerző által várt értéktől. Ennek oka azonban nem feltétlenül a részvételi hajlandóság csökkenése. A Központi Statisztikai Hivatal adatai alapján a településen szervezett kulturális, közösségi rendezvények számában is csökkenés történt. Kiemelendő, hogy keresztábrás elemzés alapján sem látható kapcsolat a közösségi részvétel mértéke és a rigac használatának gyakorisága között. Ugyanakkor fontos hangsúlyozni a helyi pénzre épülő, helyi pénzhez köthető horizontális hálózatok, civil kezdeményezések jelentőségét. „A civil szerveződések egyik legfontosabb szerepe pedig pontosan az, hogy aktivizálni tudják az embereket és erősítik közösségi kötődéseiket.” (Nárai 2004: 627) A településen erősek a sport és jótékonyági szervezetek, valamint az önszervező és a fiatalok oktatását támogató csoportok.

A civil aktivitáshoz kapcsolódik azon állítás is, amely a helyi pénz társadalmi mozgalom jellegére utal: „Azért használom a rigacot, mert ezzel egy nagyobb mozgalom részesévé válhatok”. A válaszadók fele egyetértett vagy teljes mértékben egyetértett ezzel az állítással és további egytizede gondolta úgy, hogy inkább igaz rá ez a kijelentés. Ebből levonható az a következtetés, hogy az egyéni gazdasági motivációk mellett megjelennek a Collom (2011) által szociális és ideológiai jellegűnek tekintett motivációk is. A mélyinterjú érdekes adalékot nyújt a közösségi aktivitáshoz: azok, akik társas kapcsolataikból kifolyólag csatlakoztak a kezdeményezéshez – tehát azért csatlakoztak, mert ismerőseik, barátai és rokonaik is tagjai a kezdeményezésnek – szívesebben vesznek részt a helyi pénzhez kötődő eseményeken és a helyi pénzhez köthető civil kezdeményezések munkájában is, például faültetésben, a Rigac-pihenő tisztántartásában. Az anyagi motiváció mellett a helyi pénz használatát hosszú távon befolyásolja az is, hogy így kifejezhetik a helyi közösséghez tartozásukat.

A válaszok alapján kijelenthető, hogy a közösségi pénzt nemcsak a település reklámozásában hasznosítják a kifelé közvetített települési identitás egyfajta hordozójaként, hanem a települési identitás befelé irányuló, a helyi közösség felé mutató fejlesztése során is (Ray 1998 idézi Csurgó–Szatmári 2014). A települési identitás befelé irányuló fejlesztésének eredményességére mutatnak rá az emocionális helykötődés mértékét vizsgáló kérdések. A kapott válaszok alapján a kitöltők körében rendkívül magas a településhez kötődés. A helyértékelésük alapvetően pozitív, közel kétharmaduk arra az állításra, hogy „Itt szeretném leélni az életemet” a hatfokozatú Likert-skálán az ötös, illetve hatos értékeket jelölte, ezzel jelezve teljes egyetértését. A helyi értékek védelmét mindannyian fontosnak vagy nagyon fontosnak tartották.

A helykötődés érzelmi oldala egyben azt is jelenti, hogy a település jellegzeteségei növelik az egyén önbecsülését, amelyet a „Büszke vagyok rá, hogy itt élhetek” állítással vizsgáltam. A válaszadók kétharmada egyetértett vagy teljes mértékben egyetértett a kijelentéssel. Keresztábrás elemzéssel vizsgálva, azok a válaszadók,

akik a „Büszkék lehetünk arra, hogy bevezették az Alsómocsoládi Rigacot” állítással teljes mértékben egyetértettek, a „Büszke vagyok rá, hogy itt élhetek” állítással is 90,9 százalékban egyetértettek (a skálán az 5-ös vagy 6-os értéket jelölték). Azok körében, akik napi rendszerességgel vagy hetente többször fizetnek rigaccal, magasabb a helykötődés mértéke. A „Szeretek a településen élni” állítással egyetértők közel fele napi rendszerességgel vagy hetente többször használ rigacot és vásárlásaik 10–25 százalékát rigacban bonyolítja le. A válaszokból a Kulcsár (2017) által bemutatott összefüggések alapján a kooperáció mértékére is következtetni lehet. Eszerint, ahol a helyi közösség külső és belső reprezentációja egyaránt pozitív, ott erőteljes kooperáció és magas integráció alakul ki. A közösségi erőforrások aktivizálódása pedig más erőforrások aktivizálódását is magával vonhatja.

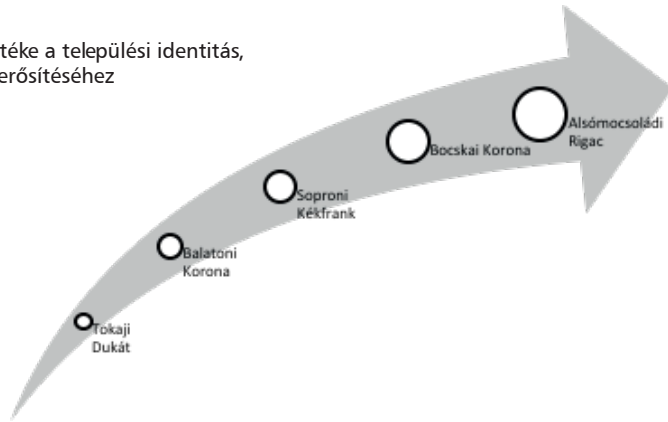
Következtetés

Az eredmények alapján a helyi társadalom működése szempontjából kiemelkedő jelentősége van a területi identitást hordozó elemeknek, amelyek közé a szerző a helyi pénzt sorolja. Az együttműködés és kötődés elemei egyaránt táplálkoznak a helyi identitásból, amely erősíti az integrációt. A bemutatott kutatások alapján megállapítható, hogy a helyi pénz a területi identitás erősítésének eszköze lehet. Erősítheti és mozgósíthatja a helyi szereplők hálózatát azon értékeken (közösségi identitás, együttműködés intézményesítése, a helyi közösség képessé tétele stb.) keresztül, amelyeket képvisel. Kapocsként szolgálhat, amely egyesíti a közösség tagjait a helyi gazdaságfejlesztési folyamatokban. A közösségi autonómiát képviselheti a külső erővel szemben. Sikeres működés esetén a tagokban megerősítheti a közösséghez tartozás érzetét és az ezzel járó büszkeséget.

A külföldi példák esetében a területi kiterjedés nem játszott szerepet, viszont a magyar helyi pénzek példája azt mutatja, hogy hazánkban egy kisebb településen a közösségi összetartást és a területi identitást erősítő hatása erőteljesebben jelentkezik, mint egy nagyobb település vagy régió esetében. Ahhoz, hogy ez a hatása érvényesülhessen, a helyi közösséget minél szélesebb körben meg kell szólítani és bevonni a bevezetés folyamatába, valóban a közösségre kell, hogy építkezzen. A szerző véleménye szerint a hazai elsősorban turisztikai céllal vagy helyi gazdaságot erősítő céllal, de felülről vezérelve létrehozott helyi pénzek helyi identitást erősítő hatása ebből kifolyólag elenyésző. A helyi identitás és közösség erősítése szempontjából a magyar helyi pénzeket a megvalósulás alapján a szerző az alábbi skála mentén helyezi el (1. ábra).

1. ábra. A magyar helyi pénzek közösségfejlesztő, települési identitást erősítő szerepe

Hozzájárulás mértéke a települési identitás,
a helyi közösség erősítéséhez

Forrás: Saját szerkesztés 2020.

A dokumentumelemzés alapján a Soproni Kékfrank esetében is a célok jellege jelentette a legnagyobb problémát. Hiába folytattak kiterjedt médiakampányt a Kékfrank megismertetésére, a helyiek nem érzik magukénak, nem látják benne az eszközt, amely a soproni lakosság összetartását képviselhetné. Magyarázatként szolgálhatnak erre a jelenségre egyrészt Reisinger (2016) kutatási eredményei. Reisinger (2016) azt állítja, „hogyan a falusi társadalom tagjai jobban beleszólnak az önkormányzat munkájába, a helyi politikai hatalom megtestesítői, döntéshozói (polgármester, képviselőtestület, maga az önkormányzat) is közelebb vannak az emberekhez, mint egy nagyobb városban. A hétköznapi életben is gyakrabban találkozhatnak a helyi politikával, fejlesztéssel a lakosok, ami által motiváltabbak lehetnek a mindennapi életüket érintő kérdésekbe való beleszólásra, a fejlesztési folyamatokban való részvételre.” (Reisinger 2016: 11) Másrészt Farkas (2002) azon álláspontja is magyarázatként szolgálhat, hogy valahol meg kell húzni azt a kört, amelyen belül a szereplők könnyen elérhetők, és amelyen belül elegendő belső erőforrás áll rendelkezésre. Ebben az esetben „a helyhez valóban kötődő, önazonossággal rendelkező közösségeknek van meghatározó jelentősége” (Farkas 2002: 52). „A szükségszerűen elég »kisméretű« közösség Tönnies szerinti egy »Gemeinschaft«-nak felel meg.” (idézi Farkas 2002: 52) Ennek a magyar vidéki közösségek, mint Alsómocsolád vagy Hajdúnánás teljesen megfelelnek. Az Alsómocsoládi Rigac esetében a helyi pénz Jennings és Krannich (2013) elmélete alapján a helyi identitás első dimenziója, az érzelmi kötődés esetében fejt ki a legnagyobb hatást.

A helyi pénzzel létrejön egy olyan intézmény, amely a társadalmi egyeztetés színhelyéül szolgálhat. A hagyományos gazdaság hatásait a közösségre mérsékelheti oly módon, hogy a helyi pénz rendszeréhez kapcsolódóan saját szabályokat és normákat alkotnak. Keretként szolgálhat további innovációkhoz, a közreműködők

fogékonyabbá válnak más újítások iránt is. Egy település és járás hanyatlása megfékezhetővé válik és elindíthatnak egy sajátos fejlődési szakaszt, amely a közösségi együttműködésre, a közösség saját erőforrásaira építkezik. Az együttműködés új formáit teszi lehetővé. Az általános reciprocitáson alapuló rendszer hosszú távú közvetett csereügyleteket biztosít emberek egy nagyobb csoportja, egy hálózat tagjai között. Ezzel a gyakorlatban a kaláka, a rokonok közötti, szomszédsági együttműködés köre bővül ki. Másrészt a tagok nemcsak egyéni képességeiket bővítik, hanem a közösség lehetőségeit is.

Irodalom

- Belgin, Stephen–Lietaer, Bernard (2016): *Új pénz egy új világnak*. Budapest: Bankráció Kft.
- Blakely, Edward J. (1991): The Emerging Global Economy and Rural Communities: A New Perspective. In: Kenneth, E. Pigg (Ed.): *The Future of Rural America*. USA: Westview Press, 60–71.
- Blanc, Jérôme (2011): Classifying “CCs”: Community, complementary and local currencies’ types and generations. *International Journal of Community Currency Research*, 15., D., 4–10.
- Blanc, Jérôme–Fare, Marie (2013): Understanding the role of governments and administrations in the implementation of community and complementary currencies. *Annals of Public and Cooperative Economics*, 84., 1., 63–81.
- Bóhm Antal (2000): Térségi identitás Magyarországon. In: Glatz Ferenc (Szerk.): *Területfejlesztés és közigazgatás-szervezés*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia. 111–126.
- Bugovics Zoltán (2004): A területi identitás és a társadalmi siker. In: Szakál Gyula–A. Gergely, András (Szerk.): *Társadalmi tőke, karrieresélyek, viselkedésminták*. Budapest: MTA Politikai Tudományok Intézete Etnoregionális Kutatóközpont, 63–82.
- Collom, Ed. (2011): Motivations and Differential Participation in a Community Currency System: The Dynamics Within a Local Social Movement Organization. *Sociological Forum*, 26., 1., 144–168.
- Cuba, Lee–Hummon, David M. (1993): A Place to Call Home. Identification with Dwelling, Community, and Region. *Sociological Quarterly*, 34., 1., 111–131.
- Csizmadia Zoltán (2002): Robert D. Putnam: Bowling Alone. The Collapse And Revival Of American Community. *Szociológiai Szemle*, 12., 3., 183–193.
- Csurgó Bernadett–Szatmári Anita (2014): Vidéki kultúra, helyi közösség és lokális identitás. *MET-SZETEK*, 3., 33–51.
- Douthwaite, Richard (1999): *The ecology of money*. Bristol: Green Books.
- Endrédi Beáta–Erdősi Botond–Maráz Renáta–Márczi Viktória (2011): *A Kékfrank-utalvánnyal kapcsolatos lakossági felmérés értékelése, valamint az utalvány népszerűsítésére szolgáló marketingtettek*. Sopron: Nyugat-Magyarországi Egyetem.
- Enyedi György (2001): Tájak, régiók, települések Magyarországon. *Ezredforduló*, 4., 19–23.
- Farkas Tamás (2002): Vidékfejlesztés a fejlődésemleletek és fejlesztési koncepciók tükrében. *Tér és Társadalom*, 16., 1., 41–57.
- Foucault, Michel (1980): *Power/Knowledge*. New York: Pantheon Books.
- Gyenes Zsuzsa (2017): A helyi nyilvánosság újrafelfedezése. *Civil Szemle*, 14., 2., 7–21.
- Gyulai Iván (2015): *Pénz és fenntartható fejlődés*. Budapest: Magyar Természetvédők Szövetsége.

- Habermas, Jürgen (1988): Historical Consciousness and Post-Traditional Remarks on the Identity: Republic's Federal Orientation to the West. *Acta Sociologica*, 31., 3–13.
- Jacsó Enikő (2013): *Helyi pénzek – Kisközösségi Program*. http://www.humusz.hu/sites/default/files/Dokumentumok/kozossegek/helyi_penz_kiskozossegi_program.pdf Letöltés dátuma: 2019. 08. 27.
- Jacob, Jeffrey–Brinkerhoff, Merlin–Jovic, Emily–Wheatley, Gerald (2004): The Social and Cultural Capital of Community Currency. An Ithaca Hours Case Study Survey. *International Journal of Community Currency Research*, 8., 2–56.
- Jennings, Brian M.–Krannich, Richard S. (2013): A Multidimensional Exploration of the Foundation of Community Attachment among Seasonal and Year-Round Residents. *Rural Sociology*, 78., 4., 498–527.
- Kmetty Zoltán (2012): Egy fogalom margójára. *Civil Szemle*, 9., 1., 15–23.
- Kulcsár László (2017): *A vidékfejlesztés elméleti megközelítése. Regionális és kulturális összefüggések*. Kolozsvár: Kriterion.
- „Magunk Kenyerén” Helyi Gazdaságfejlesztési Program (2016): Alsómocsolád. <http://menu.jovo-szovoalsomocsolad.hu/wp-content/uploads/2018/09/Magunk-Kenyer%C3%A9nGazdas%C3%A9sfejleszt%C3%A9si-Program-2016.pdf>
- Meier-Dellach, Hans P. (1980): Räumliche Identität. *Informationen zur Raumentwicklung*, 5., 301–313.
- Morse, Cheryl L.–Mudget, Jill (2017): Longing for landscape: Homesickness and place attachment among rural out-migrants in the 19th and 21st centuries. *Journal of Rural Studies*, 50., 95–103.
- Nagy Gábor Dániel (2012): Területi szintek, területi identitás és kötődés. *Belvedere Meridionale*, 24., 1., 6–22.
- Nagy Gábor Dániel (2016): *Társadalmi tőke és területi kötődés Magyarországon*. Szeged: Belvedere.
- Nakazato, Hiromi–Hiramoto, Takeshi (2012): An Empirical Study of the Social Effects of Community Currencies. *International Journal of Community Currency Research*, 16. D., 124–135.
- Nárai Márta (2004): A civil szervezetek szerepe és jelentősége az egyének, közösségek, illetve a társadalom számára. *Educatio*, 13. 4., 616–634.
- Nárai Márta (2009): Gondolatok a regionális identitásról – identitáselméletek a Nyugat-dunántúli régióban. *Tér és Társadalom*, 23., 4., 137–159.
- North, Peter (2006): *Alternative currency movements as a challenge to globalisation?* Burlington: Ashgate Publishing.
- OFA (2015): *Helyi Pénz Tanulmány*. Budapest: Országos Foglalkoztatási Közhasznú Nonprofit Kft. <http://www.piactars.hu/uploads/files/documents/Helyi%20Penz%20Tanulmany%20> (2015). pdf Letöltés: 2018. 09. 20.
- Palkó Katalin (2011): *Az identitás területi dimenziói a politika tükrében*. Doktori értekezés. Pécs: Pécsi Tudományegyetem Regionális politika és gazdaságtan Doktori Iskola.
- Pálné Kovács Ilona (2001): Régiók Magyarországa – ultima ráció? *Comitatus: Önkormányzati Szemle*, 11., 5., 5–9.
- Perkovácz Tamás (2009): *Gazdaságélénkítés – helyi pénz segítségével*. http://www.kekfrank.hu/letoltes/kekfrank_es_szovetkezet_ismerteto_20091117.pdf Letöltés: 2019. 05. 14.
- Putnam, Robert D. (2000): *Bowling alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster.
- Putnam, Robert D.–Leonardi, Robert–Nanetti, Raffaella Y. (1993): *Making Democracy Work: Civil Traditions in Modern Italy*. Princeton: Princeton University Press.

- Reisinger Adrienn (2016): *A társadalmi részvétel és felelősségvállalás megjelenési formái a közösségi és területi folyamatokban*. Habilitációs téziszfüzet. http://rgdi.sze.hu/images/RGDI/honlapemei/habili%C3%A1ci%C3%B3/Habilitacios_tezisfu%C3%BCzet_Reisinger_Adrienn_2016.pdf Letöltés: 2019. 02. 27.
- Sárdi, Gábor–Parádi-Dolgos, Anett–Varga, József (2013): *Comparative analysis of the Hungarian complementary currency systems*. https://www.iss.nl/fileadmin/ASSETS/iss/Research_and_projects/Conferences/CCS_June_2013/Papers/Gabor_Sardi.pdf Letöltés: 2019. 09. 17.
- Seyfang, Gill (2003): Growing Cohesive Communities, One Favour at a Time: Social exclusion, active citizenship and time banks. *International Journal of Urban and Regional Research*. 27., 3., 699–706.
- Szóka Károly (2013): A helyi pénz és társadalmi vonatkozásai. *Acta Scientiarum Socialium*. 38., 59–66.
- Theodori, Gene L. (2004): Community Attachment, Satisfaction and Action. *Journal of Community Development Society*, 35., 2., 73–86.
- Várdi Katalin (2017): *Alsómocsoládi Rigac – Társadalmi hatásvizsgálat*. Alsómocsolád: Almócsolád Község Önkormányzata.
- Varga József (2016): A helyi pénz megjelenése és szerepe a gazdaságban. In: Kerekes Sándor (Szerk.): *Pénzügyekről másképpen: Fenntarthatóság és közösségi pénzügyek*. Budapest: CompLex Wolters Kluwer, 161–208.
- Varga József–Madaras Attila (2011): A helyi pénz kezdeményezésének elméleti alapjai. *Act Sci Soc*, 38., 45–57.
- Varga József–Sárdi Gábor (2017): A közösségi pénzek csoportosítása. *TAYLOR Gazdálkodás- és szervezéstudományi folyóirat*, 9., 3–4., 108–115.
- Vercseg Ilona (2019): Modern közösség – civil társadalom. *Civil Szemle*, 16., 1., 7–15.
- Wheatley, Gerald–Younie, Corrine–Alajlan, Hind–McFarlane, Erin (2011): Calgary Dollars: Economic and Social Capital Benefits. *International Journal of Community Currency Research*. 15., A., 84–89.

Internetes források

- Alsómocsolád Község honlapja: http://alsomocsolad.hu/new/?page_id=2549
- Bocskai Korona honlapja: <http://www.bocskaikorona.hu/>
- Balaton Korona honlapja: http://www.balatonikorona.hu/informaciok/letoltes/cat_view/6-sajto
- Tokaj-Turizmus (2016): Jön Tokaj-Hegyalja helyi pénze, a Tokaji Dukát. <https://www.tokaj-turizmus.hu/Jon-Tokaj-Hegyalja-helyi-penze-a-tokaji-dukát>

Jegyzet

¹ Az önkormányzat 2017-es felmérésében 50 fő vett részt. A kitöltők átlagkora 46 év volt, felük 41 és 60 év közötti, további ötödük 60 év feletti. A kitöltők 18 százaléka volt 27 és 40 év közötti. A megkérdezettek közel tizede (6%) nem rendelkezett alapfokú végzettséggel sem, hetede csak az általános iskola 8 évfolyamát fejezte be. Az érettségizettek és szakmunkásvizsgával rendelke-

■ ■ KÖZÖSSÉGEK ÉS CIVIL TÁRSADALOM

zők aránya meghaladta a 60 százalékot. A mintában 4 fő egyetemi, főiskolai végzettséggel rendelkező lakos szerepelt. A megkérdezettek kétharmada alkalmazott volt, 18 százaléka nyugdíjas és mindössze egy megkérdezett volt munkanélküli (Váradí 2017). A szerző véleménye szerint a települési statisztikával összehasonlítva, a 2017-es felmérés is megfelelően leképezi a település korszerkezetét, végzettségét és státuszát. A 2019-es felmérésben 38 fő vett részt, kitöltőinek háromnegyede nő, közel fele 46 és 65 év, negyede 26 és 35 év közötti. A megkérdezettek leg-
alacsonyabb iskolai végzettsége a középiskolai végzettség szakmai oklevéllel, érettségi nélkül, kétötödük rendelkezik felsőfokú képesítéssel. A mintában 4 fő volt nyugdíjas és egy megkérde-
zett volt munkanélküli.

Fotó/Halász Iván